

A6

Loa de las damas y galanes bascongados

Hurrengo bezala, errima lerro bikoitietan duten distikoen (10 -, 8 a) segida da poema hau. Izenburua gardena da: Euskal Herriko (*Eusquel Erria*) eta Arabako gizon eta emakumeak goraiatu gura ditu, poema arranditsuan. Jaun Zeruko da dohain eta grazia guztiak eman dituen, eta liburu zaharrak dira esaten duenaren berme. Euskal Herriak eta Arabak goraiagarri dituzte jende noblea, dama ederrak eta gizon galantak, hizkuntza (euskara) eta Zeruko Jaunaren fedea. Beldur da ezingo dituela hainbesteko edertasunak behar bezala laudatu eta era guztietako laguntza eskatzen du: Famak lagundu behar dio zabalkunde, txoriek lagunduko diote kantuan, eta herriko andre-gizonek (Joan Perez Lazarragakoaren jaioterriaren inguruko herriak dira Barrundia eta Asparrena) eta nobleek emango diote ausardia, indarra eta gaitasuna.

<1169r>

Loa de las damas y galanes bascongados. El autor

Fama andia, çatoz nigana;
 arren, çaaquit lagundu,¹
 mundu guztico erreñuetan
 laster eguiçu famadu.
 Choriac eta tortolachoac,
 gura deusut² aguindu
 gure errico abantajaoc³
 daiqueçula cantadu⁴

5

¹ *çaaquit lagundu*: ‘lagundu zakizkit’; euskara zaharrean ohikoa zen bezala, Lazarragaren testuan *lagundu* aditza iragangaitza da, eta bipertsonala (NOR-NORI). Laguntzailearen *çaaquit* formari dagokionez, eskuizkribuko lau adizkitan aurkitu dugu bokal bikoitza absolutiboaren markaren ondotik: *çatean* (AL: 1147v), *çaaquit* (A6: 2), *gaacustenac* (A7: 115) eta *ezpanaagui* (A19: 56).

² *gura deusut*: ‘gura deusuet, gura dizuet’; poeman gehiagotan agertzen da *zu*-ri dagokion aditz-morfema bere jatorrizko plural balioarekin.

³ *abantajaoc*: ‘abantailok, bikaintasunok’.

⁴ *daiqueçula cantadu*: ‘geroan kantatu ditzazuela’; geroaldiko subjuntiboa. Cf. orobat *cegaiti artu ez daiquean* (A14: 99), *Conjuraetan oy eta çaitut*, / *oan çaucidenean*, / *gogaberatu çaquezquedala* / *beguioz nacusunean* (A16: 85-88), *Conjuraetan oyta diçut*, / *gorpuceango araguioc*, / *nigana manso dacarqueçula* / *ceure beguicho lindo bioc* (A16: 97-100), *arren*, *aguir çaytesq[ue]* / *sacusquedan leyotic* (B28: 3-4). Lazarragaren testutik kanpo, beste behin baizik ez da lekukotzen geroaldiko

oy ⁵ onezquero ⁶ gox ocetan da ⁷	
cantu dulceaz loadu.	10
Jaun Cerucoa, nic errazoaz	
beti çaidaz loadu; ⁸	
cerua eta içarrac bere	
oyta ce bitez ixildu; ⁹	
isasoorec horve guztiaz ¹⁰	15
beti çaguie laudatu, ¹¹	
cegaiti doçun Eusquel Erria	
aynbat bentajaz ¹² dotadu.	
Isasoori tinta balidi,	
ceru çabala liburu, ¹³	20

subjuntiboaren erabilera, beste arabar baten testuan, Perutxoren kantan hain zuzen: *Esso[c] amor[e]ari / gajo nachala / y penas naçala / jatorquedala* (TAV 102-104).

⁵ *oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

⁶ *onezquero*: ‘hemendik aurrera’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen erakuslean oinarritutako forma dugu.

⁷ *da*: ‘eta’; pasarte honetan, hasiera batean, *loadu* aditzaren laguntzaile aurreratua zela pentsatu genuen, baina gero juntagailutzat hartzea hobetsi dugu; esan behar da testu guztian ez dela beti erraza lehen begi kolpean *da* aditza edo laguntzailea eta *da* ‘eta’ juntagailua bereiztea. Hortaz, pasarte guztia honelaxe ulertu dugu: ‘Txoriak eta usapaltxoak, agindu nahi dizuet gure herriko bikaintasunok honezkero goiz hotzetan kantatu ditzazuela eta kantu gozoaz goraiatu ditzazuela’.

⁸ *çaidaz loadu*: ‘zagidaz loadu, loaduko zaitut, laudatuko zaitut’; geroaldi zaharra da. Bizkaierazko testu zaharretan “partizipioa + *egin*” perifrasi askotan agertzen da geroaldia adierazteko, baina ez genuen erabilera horren lekukotasunik Arabako euskarari: *çagoquez exilic ta ençun eztayçu guextoric* (RS 18), *Echoçu, eta iaquin daguiçû* (Kap 140), *Edandaysu ostera* (Mik 25), *Baçaquioz virtuteari beti jarraitu / santuçat Iaungoicoa ecussi daiçu* (Egiaren Kanta 190-91). Halere, Lazarragak lau aldiz baizik ez du egitura horretara jotzen testu osoan: *gugaz etorri nai badoçu / erraz daiçu ecusi* (A1: 1-2), *Jaun Cerucoa, nic errazoaz / beti çaidaz loadu* (A6: 11-12), *isasoorec horve guztiaz / beti çaguie laudatu* (A6: 15-16), *Alfer ifini naiçu purgaetan / ozpin-baracacetan seculaco: / ez deraustae besteric ateraco, / salvo bay çaitudala amaetan* (B20: 69-72).

⁹ *ce bitez ixildu*: ‘ez bitez isildu’.

¹⁰ *isasoorec horve guztiaz*: ‘itsasoak orbe guztiagaz, itsasoak eta orbe guztiak’; “X Y(ga)z” egitura da, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko.

¹¹ *çaguie laudatu*: ‘zagiez laudatu, laudatuko zaituzte’; geroaldi zaharrari buruz, ikusi goragoko oharra (A6: 12).

¹² *bentajaz*: ‘abantailaz, bikaintasunez’.

¹³ *Isasoori tinta balidi, / ceru çabala liburu*: ‘Itsasoa tinta bihurtuko balitz, eta zeru zabala liburu (bihurtuko balitz)’; adizki hau, B28: 12ko *banari* bezala, **edin* trinkoki jokatua da eta ‘bihurtu,

	oy Arabaco abantajaoc ¹⁴	
	ecin litezque contadu. ¹⁵	
	Jente noblea, ecin nesaque, ¹⁶	
	bear deustaçu parcatu;	
	flaquezeonen bildur nax, baya	25
	oyta gura dot açartu. ¹⁷	
	Barrundiaco dama galantac,	
<1169v>	esaten iracastaçu; ¹⁸	
	Axparreneco larrosachoac,	
	gueraciea ¹⁹ indaçu; ²⁰	30
	morroe ²¹ galant estiraduac, ²²	

bilakatu' esanahia du. Erabilera horren adibide apurrak testu arkaikoenetan baizik ez dira lekukotzen: *asto dina zordun* (RS 249) “el que se haze fiador, deudor”, *Lotsaga nindin, oguiz ase nindin* (RS 263) “Sinvergüenza me hize, y artéme de pan”, *Jesus sidin guizon* (VJ 5).

¹⁴ *abantajaoc*: ‘abantailok, bikaintasunok’; gauza bera da goiko *bentaja* (18. lerroa) eta hemengo *abantaja*.

¹⁵ *Isasoori tinta ... ecin litezque contadu*: mundu osoko literaturetako topiko ezaguna da, besteak beste ondoko lanetan aztertua: R. Köhler, “Und wenn der Himmel wär Pápier”, *Kleinere Schriften*, 3. lib., Weimar, Emil Feber, 1900 eta I. Linn, “If all the sky were parchment”, *PMLA*, 53 (1938), 951-970. Gaztelaniazko lehenengo agerpen ezaguna *Sendebiar: libro de los engaños de las mujeres* (XIII. mendea) liburuko 23. ipuinean dago: “que dize el sabio que aunque se tornase la tierra papel, e la mar tinta e los peçes d’ella péndolas, que non podrían escrevir las maldades de las mugeres”. José Fradejasek erakutsi duenez (J. Fradejas 1990, *Sendebiar: libro de los engaños de las mujeres*, Madril: Castalia, 34-39 orr.), ugari aurkitzen da XV. mendeko tradizio hispanikoan ere (Gómez Manrique, Fray Ambrosio de Montesino, Tirant lo Blanch), bai eta sefardien poesian, Gaztelako folkloean, katalanezko folkloean eta are Latinoamerikako herri-kantutegietan.

¹⁶ *nesaque*: ‘esan nezake’; *esan* aditzaren forma hipotetiko trinkoa.

¹⁷ *açartu*: ‘ausartu’.

¹⁸ *iracastaçu*: ‘irakats iezadazue’.

¹⁹ *gueraciea*: ‘grazia, trebetasuna’; ikusi baita *asco gueraciaric* ‘eskerrik asko’ (A23: 2 eta A28: 140). Barrutiak eta Landuccik darabilte *gerazia* aldaera, bakoitzak behin. Cf. *OEH*, s.v. *grazia*: “3. [...] Gracia, arte, habilidad natural; atractivo, encanto; cualidad de divertir o hacer reir”. Cf., orobat, *DAut*, s.v. *gracia*: “Significa también garbo, gallardía, donaire y despejo en la ejecución de alguna cosa, como en el cantar, danzar, etc.”

Lazarragarenean, *-ia* bukaera duten izenek *-iea* bukaerarekin egiten dute forma mugatua: *historieac* (AL: 1138v), *sentenciea* (AL: 1153v), *gueraciea* (A6: 30), *licenciea* (A10: 19). Landuccik halako adibide bakarra du: “novia, *noviea*”; gainerakoetan *-ia* bukaera du.

²⁰ *indaçu*: ‘emaidazue, eman iezadazue’; *-in- erro zaharreko adizkia.

²¹ *morroe*: ‘mutil gazte ezkongabe’; eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da *morroe* izena, eta hiruretan du esanahi bera, eta ez ‘zerbitzaria’: *morroe galant estiraduac* (A6: 31), *doncelleari Lora ereyçan / morroeorri Don Martin* (A11: 3-4), *ezta munduan morroeric / norc desaqueadan “nola ago?”* (A19: 37-38).

oy defendidu naguiçu;	
oy Gaztelaco erregue jauna,	
erreguiagaz ²³ icasu ²⁴	
ceure corteau dama ederric	35
nola bapere ez doçun,	
cegayti Eusquel Errian dira	
eder guztioç dotadu. ²⁵	
Ene bervaoc, jente noblea,	
ce daidiçu pensadu ²⁶	40
neure erria alabacerren ²⁷	

²² *estiraduac*: ‘prestuaç, estimatuaç’; adiera positiboa du. Cf. *DAut*, s.v. *estirado*: “Metaphóricamente vale grave, autorizado, principal, noble y digno de estimación y aprecio”. Adiera negatiboa (‘harroputz’) ez da *DRAEn* 1869 arte agertzen: “el entonado y orgulloso en su trato con los demás”.

²³ *erreguiagaz*: ‘erreginagaz, erreginarekin’; litekeena da hemen ere “X Y gaz” egitura izatea, “Xrekin Y” egituraren aldaera, ‘X eta Y’ adierazteko, hots: ‘erregue jauna eta erregina’.

²⁴ *icasu*: ‘ikas ezazu(e)’; *ikatsu* letraldatuko litzateke gaurko grafian.

²⁵ *dotadu*: ‘dohatu, dohainez hornitu’; cf. *DAut*, s.v. *dotar*: “Vale también adornar la naturaleza a uno, de sus dones y prerrogativas”.

²⁶ *ce daidiçu pensadu*: ‘ez ezazu(e) pentsatu’; *-*idi*- erroko adizkia da eta agintera adierazten du.

*-*idi*- aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren ordeç *-*idi*-erabiltzen da. Mendebalde zein ekialdeko testuetan aurkitzen da.

*-*idi*- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-*idi*-” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-*idi*- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguída beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan*; / *bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba*, / *palagadu al banegui* (A19: 63-64), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B23), *Mendi altuan erurra daydi*, / *aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau balioekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d*-aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Lazarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

nic ditudala fingidu;²⁸
 badanic bere,²⁹ jaquin eguiçu
 oyta naxala fundadu
 oy anchinaco liburuetan, 45
 ceñetan ditut eçautu:
 Eusquel Erriau oy nola eben
 erregue batec pobladu
 gente noblez da languageaz,³⁰
 ceñac eusten aguindu³¹ 50
 Ceruco Jaunaren fede santua
 oy leguiela cunplidu.³²

²⁷ *alabacerren*: ‘alabatzearren, alabatzeagatik’; *-arren* atzizkiak hiru aldaera ditu eskuizkribuan, *-gatic* atzizkiaren balioak gisa aditz-izenari gehituta, mendebaldeko tradizioaren arabera: *-tearren*, *-etarren* eta *-t(z)erren*. Ikusi *etortearren* (A3: 13); *probaetarren* (AL: 1139r), *castaetarren* (A14: 77), *contentaetarren* (B3: 47); eta *ecusterren* (AL: 1142r, AL: 1145r, AL: 1147v), *iragaitarren* (AL: 1146r), *alabacerren* (A6: 41), *iracasterren* (A14: 47), *servicerren* (A14: 115), *ebilterren* (B16: 120). Izenari gehituta ere aurkitu dugu, *-gatic* atzizkiaren balioak, lau bider: *amorearren* (AL: 1143v, A7: 89, B20: 14), *dirurren* (B15: 60).

²⁸ *fingidu*: ‘asmatu’.

²⁹ *badanic bere*: ‘aitzitik, hala ere’; *badanic bere* OEHN ez dago jasota, baina cf. *badarik* ‘hala ere’: funtsean Iparraldean lekukotzen bada ere, badago GN-zko adibiderik (1609ko poesietako batean, zehazki), eta Otxoa Arinek ere erabiltzen du. Lazarragaren eskuizkribuan zazpi aldiz aurkitu dugu: A6: 43, A10: 61, A24: 51, A26: 13, A27a: 7, B5: 27 eta B12: 51.

³⁰ *Eusquel Erriau oy nola eben / erregue batec pobladu / gente noblez da languageaz*: Zein erregeri buruz ari da? Tubal ote? Ez dakigu poema hau zehazki zein urtetakoa den eta, beraz, ordurako egileak ezagutu zitzakeen Garibai (1571) edo Poza (1587) bezalako autoreen obrak. Hala ere, poemaren aurrekoak dira, zalantzarik gabe, Erdi Arotik datorren tradizio tubalista, bai eta [Anno da Viterbo](#) faltsutzailearen Espainiako antzinako erregeen zerrenda ospetsua ere, haietako lehena Tubal izanik; orobat, Lucio Marineo Siculoren historia (1530), non baieztatzen den euskara Iberiar Penintsulako lehen hizkuntza izan zela. Euskarazko testuetan orain arte ezagutzen genuen Tubalen lehen aipamena Etxeberri Ziburukoaren *Elizara erabiltzeko liburua*ren (1638) “Dedikazionea”-n dago: *Bañan preza zazu zeren / Egina den Eskaraz, / Aita Tubalen baitharik / Dugun hitzte zaharraz*.

³¹ *ceñac eusten aguindu*: ‘zeinak agindu zien’; erregeak jendeari, alegia. Eskuizkribuan *eusten* laguntzaileak ‘zien’ zein ‘zioten’ balioa du; ikusi pasarte adierazgarri hau: *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten* [‘zien’] *nora lloacen, ceñac erançun eusten* [‘zioten’] *manera onetan* (AL: 1147r).

³² *leguiela cunplidu*: ‘kunplitu zezatela’; XVI. mendeko autore gehienek *l-* aurritzidun hipotetikoko formak erabiltzen dituzte iraganeko edo hipotetikoko aditz nagusiek gobernatu mendeko konpletibo, denborazko, final, zirkunstantzialetan. Askotan forma hauek zeharkako estiloa markatzen dute: *erregutu eusan bere emazteari eugui leguiela contu andia Silverori bear ebena emaitiaz* (AL: 1142r), *Egun baten, bada, bere bideti joeala, topadu çan arçai bigaz, ceñai Silviac itaundu eusten nora lloacen* (AL: 1147r), *Ceruetaco Erregueari / oy dira encomendadu / suplicaetan liçatela / nay lequiela lagundu* (AL: 1154v), *Egun ascotan nic eguin nagon / modu ascotan erregua, / arren, osatu nenguiala / a liçan*

Oy Salamonec³³ escribicen dau,
 <1170r> jente noblea, jaquiçu,
 bere bician oy ez ebela 55
 gente obaric topadu.

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

4 famadu] *d* beste letra baten gainean zuzenduta. 18 aynbat] *y*-ren azpian *a*. 28 esaten] esk. *Asaten*.
A-ren makila falta du, baina. 32 naguiçu] lakio antzeko ikurra ageri da *a*-ren gainean. Cf. baita *çaguie*
 (A6: 16). 50 ceñac] esk. *cenac*. 54 jente] hitzaren ondoren barra diagonalala dago, eta honen azpian
 zerbait dago, antza. 56 topadu] aurretik hitz bat tatxaturik: agian *bildu*.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2012 [c. 1602], “A6 – *Loa de las damas y galanes bascongados*” [PDF], in G.
 Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (2.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU.
 Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/) dago

guero medicua. / *Errespuesta emayten cidan* / *liçala* nesca onestua, / *ayta-amaac liqueoela* / berebico
afrontua (A21: 5-12), *Baeguion ayteac erregutu* / *gau baten arren lagun leguiola*, / *cerren aseguin*
andi leyola (B3: 31-33), *Ama emazte luyen ala ez nahi nuque galdatu* (Etx III, 17), *Fray Vicentec*
esala, *Fedea cina liçala* (Fray 171). Azpimarratu behar da Lazarragaren testua agertu aitzin erabilera
 horren lekukotasunak biziki urriak zirela mendebaldeko testuetan.

³³ *Salamonec*: Gaztelaniaz bazen *Salamón* aldaera; *CORDEn* 380 aldiz dokumentatzen da, azkenekoz 1622an.